

ASOCIACIJA "KITOKS VAIKAS"

2022 m.
PERIODINIS LEIDINYS Nr.1

Tema:

Kokias galimybes įsidarbinti turi psichosocialinę negalia turintys asmenys?

**NEĮGALIŲJŲ REIKALŲ
DEPARTAMENTAS**
PRIE SOCIALINĖS APSAUGOS
IR DARBO MINISTERIJOS

Asociacija „Kitoks vaikas“, atstovaujanti psichosocialinę negalią turinčių asmenų interesus, 2022 m. gegužės mėn. organizavo konferenciją „Raidos sutrikimų turinčių vaikų gyvenimas: nuo diagnozės iki profesijos“, kurioje buvo aptariamos negalią turinčių asmenų įtraukties perspektyvos pradedant ankstyvosios intervencijos galimybėmis bei apimant darbo rinką. Konferencijos metu vykusios diskusijos paskatino atkreipti dėmesį ir plačiau išanalizuoti, kokias galimybes įsidarbinti turi psichosocialinę negalią turintys asmenys, ypač viešajame sektoriuje ir biudžetinėse įstaigose.

Tarptautinis kontekstas

Europos Sąjungos šalyse vis daugiau dėmesio skiriama autizmo spektro sutrikimą turinčių žmonių įsidarbinimo problematikai. 2021 m. birželio mėn. Europos parlamente vyko diskusijos dėl Europos komisijos veiksmų, siekiant gerinti įsidarbinimo galimybes autizmo sutrikimą turintiems asmenims ES šalyse. Organizacijos *Autism – Europe* 2020–2021 m. vykdytos kampanijos *I can learn. I can work* metu atkreiptas dėmesys, kad Europos darbo jėgos tyrimo duomenimis tik 73, 9 proc. visos ES populiacijos dirba, tuo tarpu neįgaliųjų – tik 48 proc. Jungtinės Karalystės Nacionalinės autizmo asociacijos duomenimis 16 proc. autizmo sutrikimą turinčių asmenų turi nuolatinį darbą, kiti 16 proc. dirba ne visą darbo laiką. Skaičiuojama, kad Europos Sąjungoje dirba mažiau kaip 10 proc. autizmo sutrikimą turinčių asmenų, daugiausiai – mažai apmokamą darbą. Jungtinės Karalystės Nacionalinės autizmo asociacijos 2018 m. duomenimis, 42 proc. autizmo sutrikimą turinčių suaugusiųjų sako, kad jiems reikia pagalbos tiek surandant darbą, tiek dirbant, bet tik 12 proc. ją gauna. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos, ratifikuotos ES šalių, 27 straipsnis numato, kad negalią turintys asmenys turi turėti galimybę užsidirbti pragyvenimui dirbdami laisvai pasirinktą darbą rinkoje, atviroje, įtraukioje aplinkoje. Europos Sąjungos lygių galimybių darbo rinkoje direktyva 2000/78/EC draudžia diskriminaciją dėl religinių įsitikinimų, lyties ar seksualinės orientacijos, amžiaus, negalios.

Situacija Lietuvoje

Lietuvoje yra apie 147 tūkstančiai darbingo amžiaus asmenų su negalia, kurie potencialiai galėtų dirbti, tačiau dirba tik 42 tūkst. Didžioji jų dalis dirba atvirojoje darbo rinkoje, socialinėse įmonėse – apie 10 proc. Užimtumo tarnyboje 2022 m. vasario 1 d. buvo registruota apie 13,7 tūkst. darbo ieškančių asmenų su negalia, 45 proc. neįgaliųjų yra ilgalaikiai bedarbiai.

Atviroje darbo rinkoje psichosocialinę negalią turinčių asmenų įsidarbinimas sudėtingas dėl:

- Kvalifikacijos trūkumo
- Informacijos trūkumo
- Silpnos motyvacijos
- Bendrųjų žinių, gebėjimų ir komunikacinių gebėjimų trūkumo
- Turima kvalifikacija neatitinka darbdavių lūkesčių

Psichosocialinę negalią turintys asmenys susiduria su ankstyvosios intervencijos ir tęstinių paslaugų vyresniame amžiuje stoka, todėl neįgyja reikiamų komunikacinių gebėjimų, susiduria su mokymosi sunkumais. Nepritaikant bendrojo ugdymo turinio, trūkstant padėjėjų ir reikiamų mokymo priemonių, laiku netaikant Vakarų šalyse plačiai naudojamų ugdymo metodų šių asmenų mokymosi pasiekimai žemesni negu bendraamžių. Egzistuoja teisiai apribojimai norint įgyti pilnavertį išsilavinimą, todėl apsunkinamos negalią turinčių asmenų galimybės ateityje rasti vietą laisvoje darbo rinkoje.

Psichosocialinę negalią turintys asmenys dėl savo sutrikimo pobūdžio stokoja gebėjimų:

- Komunikuoti, dalis nekalba
 - Motyvacijos
 - Dažnai negeba susieti priežasčių su pasekmėmis
 - Sunkiai reaguoja į kintančią aplinką ar stiprias kitų žmonių emocijas
 - Gali pasireikšti pykčio priepuoliai ir probleminis elgesys esant dideliems iššūkiams
 - Gali negebėti dirbti kolektyve, jiems sunkiau suprasti aplinkinių elgesio motyvus, emocijas
-

Taigi šie sutrikimo nulemti sunkumai apsunkina įsidarbinimo galimybes, tai visiškai priešinga, negu paprastai reikalaujama iš šiuolaikinėje darbo rinkoje konkuruojančio darbuotojo.

Kita vertus, psichosocialinę negalią turintys asmenys gali turėti šias stiprybes:

- Laikytis taisyklių, būti pareigingi
- Būti nuoširdūs
- Pastebėti, atkreipti dėmesį į smulkias proceso detales
- Gali turėti originalią vaizduotę
- Ilgai dirbti kruopštumo reikalaujantį darbą, jeigu tai jiems patinka
- Su nedidele pagalba turėti motyvacijos išmokti daryti ką nors nauja, kad neatsiliktų nuo kitų

Gavę tinkamą pagalbą darbo vietoje, negalią turintys asmenys gali tinkamai atlikti pavestas užduotis, jų buvimas skatina darbo kolektyvą ugdytis toleranciją, gebėjimą kūrybiškai spręsti kasdieninius profesinius iššūkius.

Viešojo sektoriaus galimybės

Viešasis sektorius – tai iš valstybės ar savivaldybės biudžetų tam tikra forma išlaikomų ir remiamų institucijų ir įstaigų, skirtų viešajam interesui realizuoti, visuma – teikti naudą visai visuomenei, užtikrinant atskiroje valstybėje gyvenančių žmonių gerovę.

Viešojo sektoriaus institucijų pareiga – spręsti problemas, kurių negali išspręsti laisvoji rinka, užtikrinti, kad visuomenėje būtų laikomasi bendrų vertybių, silpnesnės socialiniu požiūriu ir labiau pažeidžiamos visuomenės grupės būtų apsaugotos nuo socialinės, profesinės, ekonominės atskirties, skurdo, nesitikint, kad jos pačios be valstybės pagalbos pajėgios įgyti reikiamų kompetencijų ir laisvai konkuruoti darbo rinkoje bei atitikti laisvojoje darbo rinkoje keliamus darbdavių reikalavimus.

Viešajam sektoriui Lietuvoje priskiriamos šių teisinių formų viešojo sektoriaus organizacijos:

1. valstybės / savivaldybių biudžetinės įstaigos; 2. valstybės / savivaldybių įmonės; 3. viešosios įstaigos, kuriose savininko ar dalininko teisėmis dalyvauja valstybė ar savivaldybės; 4. akcinės ir uždarojos akcinės bendrovės, kuriose akcininko teisėmis dalyvauja valstybė ar savivaldybės.

2019 m. Lietuvos viešajame sektoriuje veikė 4 024 viešojo sektoriaus organizacijos. Tarp jų 2987 biudžetinės įstaigos, 668 viešosios įstaigos, 53 valstybės ir savivaldybių įmonės, 316 akcinių ir uždarytųjų akcinių bendrovių. 2019 m. viešajame sektoriuje vidutiniškai dirbo 354 tūkst. darbuotojų. Iš jų: 169 tūkst. – valstybės viešajame sektoriuje, 185 tūkst. – savivaldybių viešajame sektoriuje.

Beveik pusė (45 proc.) dirbančiųjų viešajame sektoriuje specialistai (2018 m. duomenimis), 11,2 proc. – technikai ir jaunesnieji specialistai. 68 proc. visų viešojo sektoriaus darbuotojų – aukštos kvalifikacijos specialistai ir vadovai. Išlieka ir nemažas skaičius nekvalifikuotų darbininkų, kurie 2018 m. sudarė 38,9 tūkst. asmenų.

Taigi viešasis sektorius pasižymi didele galimybių įvairove, darant prielaidą, kad psichosocialinę negalią turintys asmenys dėl savo sutrikimo pobūdžio gali turėti žemesnį išsilavinimą, turės mažiau reikiamų kompetencijų įvairių specialistų pareigybėms, bet suteikiant jiems reikiamą pagalbą galėtų sėkmingai dirbti žemesnės kvalifikacijos reikalaujantį darbą.

Kvalifikacijos įgijimo galimybės

Profesinio mokymo įstatymas numato, kad specialiųjų poreikių asmenims teisės aktų nustatyta tvarka sudaromos sąlygos mokytis pagal profesinio mokymo programas ir įgyti kvalifikaciją.

Asmenys, baigę specialiojo ugdymo programas, mokomi kartu su kitais mokiniais pagal jiems pritaikytas profesinio mokymo programas.

Nuoseklojo mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas tvarkos apraše numatyta:

Pagrindinio ugdymo individualizuotos programos baigiamosios klasės mokinys, turintis visų šios programos ugdymo plano dalykų metinius įvertinimus, laikomas baigusių pagrindinio ugdymo individualizuotą programą ir įgijusiu teisę mokytis tik pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą arba profesinio mokymo programas (jų modulius), skirtas asmenims, neįgijusiems pagrindinio išsilavinimo, ir pritaikytas jų specialiesiems ugdymosi poreikiams.

Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centro duomenimis 2022 m. buvo vykdoma 13 modulių profesinio mokymo programų kartu su socialinių įgūdžių ugdymo programomis. Buvo galima įgyti tokias profesijas: dažytojo-tinkuotojo padėjėjo, dekoratyvinio apželdinimo darbuotojo, duonos ir pyrago gaminių kepėjo, floristo padėjėjo, kambarių tvarkytojo, mūrininko-betonuotojo padėjėjo, pynėjo iš vytelių, plytelių klojėjo-tinkuotojo padėjėjo, siuvėjo-operatoriaus, šaltkalvio, virėjo, žemės ūkio darbuotojo padėjėjo. Licencijas tokioms programoms įgyvendinti turėjo 27 įstaigos, 2021 m. buvo priimta 531 mokinys. Tikėtina, kad šias programas baigę negalią turintys asmenys gebėtų dirbti tiek privačiame, tiek biudžetiniame sektoriuje.

Atvejo analizė

Konferencijos metu buvo pristatytas atvejis, kuomet darbdaviams nepanorus įdarbinti autizmo sutrikimą turinčio Kasparo, jo mama surado sprendimą – įkūrė individualią įmonę, kurioje dirba jos sūnus. Kasparas yra želdinių prižiūrėtojas. Šeima pasakoja, kad pradėjus ieškoti darbo Užimtumo tarnyba informavo, kad darbdaviai paprastai nėra linkę įdarbinti autizmo sutrikimą turinčių asmenų. Įkūrus individualią įmonę Kasparas išmoko valdyti techniką, dabar, padedamas šeimos, dirba tvarkydamas aplinką įvairiems užsakovams. Šis atvejis iliustruoja, kad psichosocialinę negalią turintys asmenys su nedidele pagalba gali dirbti, gauti pajamas, taip užtikrinama jų savirealizacija. Manytina, kad tokio pobūdžio pareigybių atsirastų ir biudžetiniame sektoriuje, o suradus tinkamus įdarbinimo būdus, teikiant dirbančiajam pagalbą, būtų sumažinta organizacinė našta šeimoms steigiant individualią įmonę, investuojant į techniką.

Gerus pavyzdžius įdarbinat autizmo spektro sutrikimą turinčius asmenis rodo europinės institucijos. Europos centrinis bankas 2022 m. balandžio mėn. ieškojo autizmo sutrikimą turinčių stažuotojų dirbti žmogiškųjų išteklių, priežiūros, statistikos srityse.

Siūlymai institucijoms

1. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Valstybės tarnybos departamentui, Užimtumo tarnybai – išanalizuoti esamą situaciją įvairių teisinių formų viešojo sektoriaus ir biudžetinėse įstaigose ir nustatyti, kokie yra asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, įdarbinimo šiame sektoriuje mastai, galimos kliūtys ir galimybės. Įvertinti, kiek šiame sektoriuje dirba asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, nustatytą dar vaikystėje.
2. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Valstybės tarnybos departamentui, Užimtumo tarnybai išanalizuoti, į kokias įvairių teisinių formų biudžetinio sektoriaus organizacijų pareigybes galėtų pretenduoti psichosocialinę negalią turintys asmenys, kiek tokių pareigybių yra, kokia galima darbo trukmė, pagalbos galimybės.
3. Atsakingoms ministerijoms pakeisti reglamentuojančius teisės aktus, kad 1–2 proc. biudžetinių įstaigų etatų būtų skirti negalią turinčių asmenų įdarbinimui bei padėjėjų jiems skyrimui. Įpareigoti biudžetinių įstaigų vadovus periodiškai atsiskaityti apie neįgaliųjų įdarbinimo rodiklius, įtraukti šiuos rodiklius į vadovų veiklos vertinimo kriterijų sąrašą.
4. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Valstybės tarnybos departamentui, Užimtumo tarnybai pasitelkiant profesinio mokymo įstaigas, NVO, inicijuoti projektą, kurio metu būtų galima praktiškai išanalizuoti psichosocialinę negalią turinčių asmenų galimybes dirbti biudžetiniame sektoriuje, pabandyti įdarbinti tokius asmenims ribotam projektiniam laikotarpiui, o jam pasibaigus atlikti individualios ir institucinės patirties refleksiją. Projektui pasitelkti savanoriškumo pagrindais įvairių teisinių formų biudžetinio sektoriaus organizacijas.

- Daug žmonių su negalia neturi darbo.
- Norint dirbti reikia išmokti, kaip atlikti darbą.
- Tu gali pasirinkti ką nori dirbti: dažyti, sodinti augalus, virti maistą, kepti duoną ar saldumynus, prižiūrėti gėles, tvarkyti kambarius, siūti, taisyti automobilius.
- Už darbą mokami pinigai.
- Kasparas išmoko prižiūrėti augalus. Jis pjauna žolę, prižiūri medžius. Kasparas už darbą gauna pinigus ir gali nusipirkti prekių.
- Dirbti kartu su kitais žmonėmis yra smagu.